D-3

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1303 - 295X

Yıl : 2015, Sayı : 43 , Erzurum

Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER ANISINA
Muvahhid Bir Muallim Mevlüt Özler
İbrahim ÖZLER
Duygusal Ebu Zer
Sinan ÖGE

MAKALELER

Kader - Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım
İsmail BULUT
Erzurum Müftüsü Osman Bektaş Hocanın Sefer Risalesi -Tahkikli Neşr, Tercüme ve Değerlendirme-
Zeki KOÇAK
İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması
M.Fatih TURAN
Hz. Ebû Bekir Dönemi Kur'ân'ın Cem'i Faaliyetinde İki Şahit İstenmesiyle Alakalı Rivayetin Kaynak Değeri
Abdulvahap ÖZSOY
Kopya Çekmeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması
Mustafa Fatih AY, Ahmet ÇAKMAK
Tabatabâî'de Felsefî ve Mantıkî Kavramların Tasavvurât Temelli Ayrımı
Salih AYDIN
Aksâmu'l-Kur'ân'da "Muksem Bih" ve "Muksem Aleyh" İlişkisi
Yunus Emre GÖRDÜK
İslam Hukukunda Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlar
Mehmet KÖROĞLU
Hümeze Suresi'nde Ahlâkî Yozlaşma Unsurları
Ali ŞİMŞEK
Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin Halifelerinden Şeyh Osman Siracüddin et-Tavîlî (v. 1283/1866) ve Biyâre Medresesi/Tekkesi
Abdulcebbar KAVAK
Pendnâmeler Işığında İnsânî Değerler
A.Hilâl KALKANDELEN
Alvarlı Hâce Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Ayna Sembolizmi
Osman Nuri KARADAYI
Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu
Bekir KÖLE
Hadis İlminde Cerh-Ta'dîl Mertebeleri
Recep Emin GÜL
Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Zübdetü't-Tevârih Adlı Eserinin Tahlili
Muhammet Fatih DUMAN
Kanın Abdeste Etkisi
Fatih TURAY
İnanç Eğitimi Açısından Mağrib'te Kadınlara Yönelik Yazılan Akîde Eserleri
Ahmet ÇELİK
مَنْهَجُ الزَّرْكَشِيِّ فِيْ النُّكَتِ عَلَى ابْنِ الصَّلَاحِ مُقَارَنَةً مَعَ مَنْهَجِ ابْنِ حَجَرٍ فِيْ نُكَتِهِ
Zerkeşî İle İbn Hacer'in en-Nüket Adlı Eserlerindeki Yöntemlerin Karşılaştırılması
Thamer HATAMLEH
Alvarlı Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Allah Tasavvuru
Habib ŞENER

KİTAP TANITIMI
Genlere Müdahale - İlahi Kader İlişkisi
Yazar: Berat SARIKAYA
Tanıtım: Mustafa BAL

ISSN: 1303 – 295X

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Atatürk University
Faculty of Divinity Review
(EAÜİFD)

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında Dizinlenmektedir.

Ataturk University, Faculty of Divinity Journal has been indexed in ULAKBIM Social Sciences and Humanities Index.

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Hakemli Bir Dergi olup Her Yıl Haziran ve Aralık Aylarında Yayımlanmaktadır.

Ataturk University, Faculty of Divinity Journal is a Semiannual (Spring and Fall) Publication, Operates with a Blind Peer Referee System.

Yıl / Year: 2015 Sayı / Issue: 43

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-25240 / Erzurum
Tel: 0 442 236 09 51- Fax: 0442 236 09 53
e-mail: ilahiyatdergi@atauni.edu.tr

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Atatürk University
Faculty of Divinity Review
Yıl / Year: 2015 Sayı / Issue: 43
ISSN: 1303 – 295X

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER
Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına / On Behalf of Ataturk University Faculty of Divinity
Prof. Dr. Davut YAYLALI (Dekan/Dean)

EDİTÖR / EDITOR in CHIEF
Prof. Dr. İsa ÇELİK
Alan Editörleri
Prof. Dr. Davut YAYLALI (İlahiyat)
Prof. Dr. Kazım KÖKTEKİN (Edebiyat)
Prof. Dr. Nurullah ALTAŞ (Eğitim)
Prof. Dr. Kenan DEMİRAYAK (Arapça)
Prof. Dr. Ahmet BEŞE (İngilizce)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Davut YAYLALI (Başkan/Chief)
Prof. Dr. İsa ÇELİK
Prof. Dr. Ömer KARA
Yrd. Doç. Dr. Muhammet KOÇAK
Yrd. Doç. Dr. Reyhan KELEŞ
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİZ
Arş. Gör. Mustafa Fatih AY

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD
Prof.Dr. Abdullah AYDINLI (Sakarya Üniv.), Prof.Dr. Abdullah KAHRAMAN (Cumhuriyet Üniversitesi), Prof.Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniv.), Prof.Dr. Niyazi USTA (Ondokuz Mayıs Üniv.), Prof.Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniv.), Prof.Dr. Ömer AYDIN (İstanbul Üniv.), Prof.Dr. Şuayb ÖZDEMİR (Fırat Üniv.), Prof.Dr. Ahmet YÜCEL (Marmara Üniv.), Prof.Dr. Talat SAKALLI (S.Demirel Üniv.), Prof.Dr. Saffet KÖSE (Selçuk Üniv.), Prof.Dr. Ahmet YAMAN (Akdeniz Üniv), Prof.Dr. İdris ŞENGÜL (KSİ Üniv.), Prof. Dr. Saffet SANCAKLI (İnönü Üniv.)

DİZGİ VE TASARIM / DESIGN
RANA AJANS
KAPAK / COVER DESIGN
Rana Ajans / Erzurum

BASKI / PRINT
Yılmaz GÜZELBOYACI
Hikmet ÖZDEMİR
Baskı Tarihi / Publication Date: Haziran / 2015

HAKEM KURULU / BOARD OF REFEREES*

Prof.Dr.	Abbas ÇELİK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Abdulhamit TÜFEKÇİOĞLU	Yüzüncü Yıl Üniv.	Fen-Edeb. Fak.	Van
Prof.Dr.	Abdulkadir YILMAZ	Bayburt Üniv.	İlahiyat Fak.	Bayburt
Prof.Dr.	Abdullah AYDINLI	Sakarya Üniv.	İlahiyat Fak.	Sakarya
Prof.Dr.	Abdullah KAHRAMAN	Cumhuriyet Üniv.	İlahiyat Fak.	Sivas
Prof.Dr.	Abdulmecit OKÇU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ahmet Ali BAYHAN	Atatürk Üniv.	Edebiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ahmet BEŞE	Atatürk Üniv.	Edebiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ahmet ÇELİK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ahmet ÖNKAL	Selçuk Üniv.	İlahiyat Fak.	Konya
Prof.Dr.	Ahmet Saim KILAVUZ	Uludağ Üniv.	İlahiyat Fak.	Bursa
Prof.Dr.	Ali Rafet ÖZKAN	Kastamonu Üniv.	İlahiyat Fak.	Kastamonu
Prof.Dr.	Beşir GÖZÜBENLİ	Gazi Üniv.	Hukuk Fak.	Ankara
Prof.Dr.	Cengiz GÜNDOĞDU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Davut YAYLALI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Enbiya YILDIRIM	Cumhuriyet Üniv.	İlahiyat Fak.	Sivas
Prof.Dr.	Erdoğan ERBAY	Atatürk Üniv.	Edebiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Eyüp BEKİRYAZICI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Faruk KARACA	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Fazlı POLAT	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Fevzi GÜNÜÇ	Selçuk Üniv.	Güzel San. Fak.	Konya
Prof.Dr.	H.Ömer ÖZDEN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Halil İbrahim BULUT	İstanbul Üniv.	İlahiyat Fak.	İstanbul
Prof.Dr.	Hüseyin ELMALI	Dokuz Eylül Üniv.	İlahiyat Fak.	İzmir
Prof.Dr.	Hüseyin GÜLLÜCE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Hüseyin YILMAZ	Cumhuriyet Univ.	İlahiyat Fak.	Sivas
Prof.Dr.	İbrahim YILMAZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	İsa ÇELİK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Kemal SÖZEN	S. Demirel Üniv.	İlahiyat Fak.	Isparta
Prof.Dr.	Kemal POLAT	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Kenan DEMİRAYAK	Atatürk Üniv.	Edebiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Lütfullah CEBECİ	Erciyes Üniv.	Eğitim Fak.	Kayseri
Prof.Dr.	M.Abdulmuttalip MUSTAFA	Ayn Şems Üniv.	Edebiyat Fak.	Kahire

---

Dergimize verilen yazılar, üniversitelerin çeşitli birimlerinde görev yapıp adları yukarıda geçen değerli bilim adamlarımıza, Bilim dalına göre tetkik ettirilerek yayım kurulunun onayıyla bastırılmaktadır. Hakem Kurulu'nun oluşturulmasında öğretim üyeleri arasında herhangi bir ayrım yapılmamakta, ihtiyaca göre temas kurulabilenlerden kabul edenler bu kurula alınmaktadır. Böylece dergimiz hem hakemli nitelik kazanmakta, hem de bu sayede farklı akademik birimler ve üniversiteler arasında bilimsel temelli bir iletişim zemini hazırlanmaktadır. Hakem Kuruluna, yayımlanacak makalelerin karakteristiğine göre ekleme yapılabilmektedir.

Prof.Dr.	M.Hanefi PALABIYIK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	M. Kazım YILMAZ	Harran Üniv.	İlahiyat Fak.	Şanlıurfa
Prof.Dr.	M.Yunus ABDULAL	Ayn Şems Üniv.	Edebiyat Fak.	Kahire
Prof.Dr.	M.Zeki İŞCAN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Mehmet DAĞ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Mehmet DALKILIÇ	İstanbul Üniv.	İlahiyat Fak.	İstanbul
Prof.Dr.	Mehmet OKUYAN	Ondokuz Mayıs Üniv.	İlahiyat Fak.	Samsun
Prof.Dr.	Mehmet Salih ARI	Yüzüncü Yıl Univ.	İlahiyat Fak.	Van
Prof.Dr.	Murtaza KÖSE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Musa BİLGİZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Mustafa AĞIRMAN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr	Mustafa ALICI	Erzincan Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzincan
Prof.Dr.	Mustafa BAKTIR	Erciyes Üniv.	Eğitim Fak.	Kayseri
Prof.Dr.	Mustafa ERDEM	Ankara Üniv.	İlahiyat Fak.	Ankara
Prof.Dr.	Mustafa USTA	Marmara Üniv.	İlahiyat Fak.	İstanbul
Prof.Dr.	Nasrullah HACIMÜFTÜOĞLU	Bayburt Üniv.	İlahiyat Fak.	Bayburt
Prof.Dr.	Naci İSPİR	Atatürk Üniv.	İletişim Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Necati KARA	Yüzüncü Yıl Üniv.	İlahiyat Fak.	Van
Prof.Dr.	Necdet ÇAĞIL	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Nevzat TARTI	Yüzüncü Yıl Univ.	İlahiyat Fak.	Van
Prof.Dr.	Nihat YATKIN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Niyazi USTA	Ondokuz Mayıs Üniv.	Fen-Edeb. Fak.	Samsun
Prof.Dr.	Nurullah ALTAŞ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Osman GÜRBÜZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Osman ELMALI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Osman TÜRER	Kilis 7 Aralık Üniv.	Eğitim Fak.	Kilis
Prof.Dr.	Ömer AYDIN	İstanbul Üniv.	İlahiyat Fak.	İstanbul
Prof.Dr.	Ömer KARA	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Resul ÖZTÜRK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ruhattin YAZOĞLU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	S.Kemal SANDIKÇI	Rize Üniv.	İlahiyat Fak.	Rize
Prof.Dr.	Sabri ERTURHAN	Cumhuriyet Üniv.	İlahiyat Fak.	Sivas
Prof.Dr.	Sadık KILIÇ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sadi ÇÖĞENLİ	Atatürk Üniv.	Edebiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sayın DALKIRAN	Uşak Üniv.	İslami İlimler Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sebahattin ÇEVİKBAŞ	Sıtkı Koçman Üniv.	Edebiyat Fak.	Muğla
Prof.Dr.	Selçuk COŞKUN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sinan ÖGE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Süleyman TÜLÜCÜ	Erzincan Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Şamil DAĞCI	Ankara Üniv.	İlahiyat Fak.	Ankara
Prof.Dr.	Şehmus DEMİR	Gaziantep Üniv.	İlahiyat Fak.	Gaziantep
Prof.Dr	Tarık Sa'd ŞELEBİ	Ayn Şems Üniv.	Edebiyat Fak.	Mısır
Prof.Dr.	Tuncay İMAMOĞLU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Vahdettin BAŞÇI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Veysel GÜLLÜCE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Yusuf SANCAK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Yusuf Ziya KESKİN	Harran Üniv.	İlahiyat Fak.	Şanlıurfa
Prof.Dr.	Zeki YILDIRIM	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum

Doç.Dr.	Ahmet ALBAYRAK	Uludağ Üniv.	İlahiyat Fak.	Bursa
Doç.Dr.	Ali İhsan PALA	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Arif ULU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Bozkurt KOÇ	Ondokuz Mayıs Üniv.	Fen-Edeb.Fak.	Samsun
Doç.Dr.	Celal BÜYÜK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Hasan YILMAZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Hüsnü KOYUNOĞLU	İstanbul Üniv.	Eğitim Fak.	İstanbul
Doç.Dr.	M. Kazım ARICAN	Yıldırım Beyazıt Üniv.	İn.ve Tplm Bl Fak.	Ankara
Doç.Dr.	Muhammet YAZICI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Mustafa MACİT	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Mustafa KAYA	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Yrd.Doç.Dr.	İsmail SEÇER	Atatürk Üniv.	Eğitim Fak.	Erzurum
Yrd.Doç.Dr.	Muammer CENGİZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum

SAYI HAKEMLERİ / REWIVERS OF THE ISSUE

Prof. Dr.	Ahmet ÇELİK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Beşir GÖZÜBENLİ	Gazi Üniv.	Hukuk Fak.	Ankara
Prof. Dr.	Cengiz GÜNDOĞDU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof. Dr.	Davut YAYLALI	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Hacı Ömer ÖZDEN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	M.Hanefi PALABIYIK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	M. Zeki İŞCAN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Mehmet DAĞ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Murtaza KÖSE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Nevzat TARTI	Yüzüncü Yıl Üniv.	İlahiyat Fak.	Van
Prof.Dr.	Nihat YATKIN	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Nurullah ALTAŞ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Osman GÜRBÜZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Resul ÖZTÜRK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Ruhattin YAZOĞLU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sadık KILIÇ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Sinan ÖGE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Tuncay İMAMOĞLU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Prof.Dr.	Veysel GÜLLÜCE	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Ali İhsan PALA	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Arif ULU	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Celal BÜYÜK	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Doç.Dr.	Hasan YILMAZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum
Yrd.Doç.Dr.	İsmail SEÇER	Atatürk Üniv.	Eğitim Fak.	Erzurum
Yrd.Doç.Dr.	Muammer CENGİZ	Atatürk Üniv.	İlahiyat Fak.	Erzurum

İÇİNDEKİLER

Prof.Dr. Mevlüt ÖZLER ANISINA

İbrahim ÖZLER — **Muvahhid Bir Muallim Mevlüt Özler**
A Almohad Teacher: Mevlüt Özler 12

Sinan ÖGE — **Duygusal Ebu Zer**
The Romantic Abu Dharr 16

MAKALELER

İsmail BULUT — **Kader - Engellilik İlişkisine Kelami Bir Yaklaşım**
A Theological Approach to Destiny - Disability Relationship 20

Zeki KOÇAK — **Erzurum Müftüsü Osman Bektaş Hocanın Sefer Risalesi -Tahkikli Neşr, Tercüme ve Değerlendirme-**
Journey Treatise of the Erzurum Mufti Osman Bektas Hodja-Verification of Prose, Interpretation and Review- 52

M.Fatih TURAN — **İslam Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması**
Disruptive Price Application in terms of Islamic Law 78

Abdulvahap ÖZSOY — **Hz. Ebû Bekir Dönemi Kur'ân'ın Cem'i Faaliyetinde İki Şahit İstenmesiyle Alakalı Rivayetin Kaynak Değeri**
Value of Resource of Narrative about Two Witnesses Required in Collection of the Qur'an in the Era of Abu Bakr 104

Mustafa Fatih AY
Ahmet ÇAKMAK — **Kopya Çekmeye Yönelik Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması**
The Scale for Attitude Towards Cheating: The Study of Reliability and Validity 140

Salih AYDIN	**Tabatabâî'de Felsefî ve Mantıkî Kavramların Tasavvurât Temelli Ayrımı** *Philosophical and Logical Separation of Concepts Based on Tasawwurât in the Thought of Tabatabâî*	156
Yunus Emre GÖRDÜK	**Aksâmu'l-Kur'ân'da "Muksem Bih" ve "Muksem Aleyh" İlişkisi** *The Relationship between "al-Muqsamu bih" and "al- Muqsamu Alaih" in The Aqsamu'l-Qur'an*	174
Mehmet KÖROĞLU	**İslam Hukukunda Ölüm Cezasını Gerektiren Suçlar** *The Crimes Requiring Death Penalty in Islamic Corpus of Fiqh*	214
Ali ŞİMŞEK	**Hümeze Suresi'nde Ahlâkî Yozlaşma Unsurları** *Moral Degeneration Elements in Humaza Surah*	240
Abdulcebbar KAVAK	**Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî'nin Halifelerinden Şeyh Osman Siracüddin et-Tavîlî (v. 1283/1866) ve Biyâre Medresesi/Tekkesi** *Sheikh Osman Siracuddin at-Tavîlî (v. 1283/1866) among the Caliphs of Mawlânâ Khâli al-Baghdadî and Biyâre Madrasah/Lodge*	260
A.Hilâl KALKANDELEN	**Pendnâmeler Işığında İnsânî Değerler** *Human Values in the Light of Pendnames*	286
Osman Nuri KARADAYI	**Alvarlı Hâce Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Ayna Sembolizmi** *The Symbolism of Mirror in the Poems of Alvarlı Hace Muhammed Lutfi Efendi*	306
Bekir KÖLE	**Tasavvuf Perspektifinde Fütüvvetin Anlam Boyutu** *The Meaning Attributed to Futuwwa in The Perspective of Sufism*	330

Recep Emin GÜL — **Hadis İlminde Cerh-Ta'dîl Mertebeleri**
Phases of Cerh-Tadil in Science of Hadith 362

Muhammet Fatih DUMAN — **Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Zübdetü't-Tevârih Adlı Eserinin Tahlili**
Analysis of Zübdetü't-Tevârih by Mustafa Âlî of Gelibolu 388

Fatih TURAY — **Kanın Abdeste Etkisi**
The Effect of the Blood to Ablution 422

Ahmet ÇELİK — **İnanç Eğitimi Açısından Mağrib'te Kadınlara Yönelik Yazılan Akîde Eserleri**
Texts of Creed Written for Women in Maghreb according to Faith Education 440

Thamer HATAMLEH — **مَنْهَجُ الزَّرْكَشِيِّ فِيْ النُّكَتِ عَلَى ابْنِ الصَّلَاحِ مُقَارَنَةً مَعَ مَنْهَجِ ابْنِ حَجَرٍ فِيْ نُكَتِهِ**
Zerkeşî İle İbn Hacer'in *en-Nüket* Adlı Eserlerindeki Yöntemlerin Karşılaştırılması
Comparison of Methods of Zerkeşî and Ibn Hajar in his Books Named en-Nuket 452

Habib ŞENER — **Alvarlı Muhammed Lutfî Efendi'nin Şiirlerinde Allah Tasavvuru**
Thinking of God in Muhammed Lutfi Efendi's Poems 476

KİTAP TANITIMI

Mustafa BAL — **Genlere Müdahale - İlahi Kader İlişkisi, Yazar: Berat SARIKAYA**
The Relationship between the Intervention in the Genes and the Divine Destiny 504

Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 43 • Erzurum 2015

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN YIKICI FİYAT UYGULAMASI

M. Fatih TURAN*

ÖZ

Bu çalışmada, günümüz iktisadi hayatın birçok alanında rastlanan ve haksız rekabet örneklerinden biri sayılan "yıkıcı fiyat uygulaması", İslam Hukuku açısından ele alınmıştır. Ticari hayatla ilgili genel ilkeler ve sağlıklı bir piyasa ekonomisi oluşturmak için alınan tedbirler de dikkate alınarak, "yıkıcı fiyat uygulaması" mahiyetli ticari faaliyetlere karşı İslam hukuk doktrinindeki tavır tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *İslam Hukuku, tekel, yıkıcı fiyat, rekabet*

ABSTRACT

Disruptive Price Application in terms of Islamic Law

In this study, disruptive price application which encountered today in many areas of economic lıfe and is considered one of examples of unfair competition discussed in terms of İslamic law. Taking into considiration general prenciples about commercial life and the measures taken to create a healty market economy, has tried to determine attitude in İslamic jurisprudence towards commercial activities in the form of disruptive price application.

Keywords: *Islamic law, monopol, disruptive price, competition*

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, fturan@atauni.edu.tr

Giriş

Günümüzde ekonomik hacmin büyümesi ile orantılı olarak artan rekabet, firmaları daha etkin olmaya, maliyetlerini ve fiyatlarını düşürmek için çaba sarf etmeye zorlamakta, tüketicilerin daha kaliteli ve çeşitli mal ve hizmeti daha ucuza temin etmelerini sağlamaktadır.[1]

Rekabetin iktisadi hayatta varlığı, tam rekabetçi serbest piyasaların varlığı ile mümkündür. Tam rekabet piyasası; bir pazarda hiçbir satıcının sattığı ürünün fiyatını tek başına etkileme gücüne sahip olmadığı piyasadır.[2] Tam rekabet piyasasında fiyatlar arz ve talebin karşılaşmasıyla kendiliğinden oluşur. Aynı zamanda, hem alıcı hem de satıcıların piyasaya giriş ve çıkışlarını engelleyen hiçbir durum yoktur. Bu yüzden tam rekabet piyasası birçok ülke tarafından da benimsenen bir piyasa sistemidir.[3] Öte yandan, tam rekabet ortamının imkânlarından istifade eden fertlerde bazen çok daha fazla kazanma ve kısa zamanda zengin olma hırsı ortaya çıkabilmektedir. Bu hırs, haksız rekabet yöntemlerine başvurarak rakiplerini her ne pahasına olursa olsun iktisaden yıkma, fiili bir tekel meydana getirerek piyasaya tek başına hâkim olma ve müşteriler topluluğunu dilediği gibi sömürme arzusunu ortaya çıkarabilmektedir.[4] Bu yüzden rekabet koşullarını korumaya ve haksız rekabeti önlemeye yönelik hukuk mekanizmasının harekete geçmesi ve hukuki müeyyidelerin tatbiki büyük önem arz etmektedir.

İslam ekonomik sisteminde, piyasa fiyatlarının serbest rekabet içerisinde, arz ve talebin karşılaşması sonucunda oluşması esası benimsenmiştir. Bu sisteme göre, ticaret hayatının şeffaf olması ve serbest rekabet şartlarının tam olarak gerçekleşmesi gerekir. Bu doğrultuda İslâm hukuk doktrininde, taraflara çarşı-pazarda serbest bir şekilde iktisadi faaliyette bulunma imkânı sunulmuş, bu konuda taraflar açısından kısıtlama anlamına gelebilecek uygulamaların yapılmasına müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte, piyasada oluşabilecek fiyat dalgalanmaları da yine piyasa şartları içerisinde değerlendirilerek, mümkün mertebe fiyatlara müdahale tercih edilen bir yöntem olarak görülmemiştir.[5] Bu

---

1 Ülgen, Hüseyin –Teoman, Ömer – Helvacı, Mehmet – Kendigelen, Abuzer – Kaya, Arslan– Ertan, Füsun, *Ticari İşletme Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009, s. 450.

2 Alkın, Erdoğan-Yıldırım, Kemal- Özer, Mustafa, *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2005, s. 167; Dinler, Zeynel, *İktisat*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014, s. 99.

3 Tokatlıoğlu, İbrahim, "İktisadi Analizde Rekabet Kavramının Gelişimi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, cilt.10, sayı: 33, 1999, s. 5-7; Dinler, a.g.m., 99-110.

4 Akşit, Cevat, *Modern Ticaret Hukuku ve İslam Ticaret Hukukunda Haksız Rekabet,* Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 12.

5 Topal, Şevket, "İslâm Hukukunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* cilt. 5, sayı:1, Samsun, 2005, s. 215, 216;

durum, İslam toplumlarında piyasaların denetim dışı bırakıldığı manasına gelmemektedir. Zira İslâm Hukukunda piyasa üzerinde kontrollü bir denetim mekanizması oluşturmak suretiyle, ticari ilişkilerin ne gibi şartlarla yürütülmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Haksız rekabet yöntemleri ile piyasada tekelleşme faaliyeti her ekonomik yapıda karşılaşılabilen bir durum olduğundan, İslam hukuk doktrininde de ekonomik istikrar ve düzeni bozan, sağlıklı bir piyasa ekonomisine aykırılık taşıyan bu tür girişimlere karşı bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler sadece hukuk kaideleri olarak kalmamış, aynı zamanda dini ve ahlaki boyutları ile birlikte yer almıştır.

İşte bu çalışmamızda, ticari hayatta birçok sektörde rastlanılan, haksız rekabet örneklerinden ve ticari tekel elde etme yöntemlerinden biri olan "yıkıcı fiyat uygulaması"na karşı İslam hukukunun tavrını ve bu konudaki düzenlemelerini ele almaya çalışacağız.

I. Yıkıcı Fiyat Uygulaması ve Günümüzdeki Hukukî Durum

İktisat literatüründe yıkıcı fiyat uygulaması, maliyetin altında yapılan (zararına) satışla piyasada tekel elde edilmesinin adıdır.[6] Bunun uluslararası şekline ise damping denilmektedir.[7] Yıkıcı fiyat uygulamaları ile, rekabetten kaynaklanan, promosyon ve benzeri amaçlarla yapılan fiyat kırma eyleminden farklı olarak, rakipleri piyasa dışına itme hedeflenmektedir. Rekabet koşulları altında fiyat düşürmeyen firmaların piyasa dışına itilmesi, yani bir bakıma piyasa düzeninin dışında kalan firmaların piyasa dışına çıkması gayet doğaldır. Ancak yıkıcı fiyat uygulamaları ile fiyatlar suni bir şekilde maliyet fiyatının da altına düşürülerek, piyasadaki etkin firmaların kasıtlı olarak piyasa dışına itilmesi söz konusudur. Yıkıcı fiyat uygulamasının amacı sadece mevcut rakipleri piyasa dışına çıkarmak değil, aynı zamanda potansiyel rakiplerin pazara girişine de engel olmaktır.[8] Yıkıcı fiyat uygulamasına karar veren firma, mesela altı ay boyunca potansiyel kârlardan vazgeçer ve aynı zamanda zararına satış yapar.

Tabakoğlu, Ahmet, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, 2010, s. 11-33.

6 Ekdi, Barış, "Rekabet Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması", *Rekabet Dergisi*, sayı: 10, b.y.y., 2002, s. 4; Topçuoğlu, Metin, "Rekabet Hukukunda Üç Kat Tazminat", *Sorumluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu (28-29 Mayıs 2009)*, Ankara, 2009, s. 28.

7 Arkan, Sabih, *Ticari İşletme Hukuku*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2007, s. 303, 304; Gültekin, Sadettin, "Dış Ticarette Haksız Rekabet: Damping", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi,* sayı: 1, b.y.y., 2010, s. 12.

8 Ekdi, a.g.m., s. 4, 5; Aslan, Yılmaz, *Rekabet Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006, s.123-133.

Ancak bu firmanın altı ay boyunca zararına satış yapmasına rağmen, ayakta durabilecek mali yapıya da sahip olması gerekir. Bu süre sonunda piyasadaki diğer firmaların iflas veya farklı sebeplerle piyasadan itilmesi ile yıkıcı fiyat uygulaması yapan firma, piyasada tekel (monopol) kurmuş olur ve fiyatları dilediği gibi belirler.[9]

Yıkıcı fiyat uygulamasını önlemeye yönelik kurallar, ülkemizde rekabet hukuku kapsamında ele alınmaktadır.[10] Yıkıcı fiyat uygulaması ile ilgili olarak, 4054 sayılı RKHK (Rekabetin Korunması Hakkında Kanun)'un 6. maddesinde: "*Bir veya birden fazla teşebbüsün ülkenin bütününde veya bir bölümünde bir mal veya hizmet piyasasındaki hâkim durumu tek başına yahut başkaları ile yapacağı antlaşmalar ya da birlikte davranışlar ile kötüye kullanması hukuka aykırı ve yasaktır*"[11] ifadeleri kullanılmıştır. Bu madde ile piyasadaki diğer rakipleri pazar dışına atmak için yapılan girişimlerin hukuka aykırı ve yasak olduğu kabul edilmiştir.

Yıkıcı fiyat uygulaması ile ilgili kurul kararlarından anlaşıldığına göre, davalı ya da davalıların gerçekten zararına satış ile diğer rakipleri pazar dışına çıkarma amacının bulunup bulunmadığının ve bu faaliyetin ardından firmanın piyasada hâkim durumunda olup olamayacağının tespiti önem arz etmektedir. Çünkü ekonomik konjonktür veya stokların eritilmesi gibi saiklerle de indirim ya da zararına satış yoluna gidilebilmektedir. Bu noktada sadece fiyatların maliyetin altında olmasıyla yetinilmeyip, işletmelerin bu indirimleri hangi niyetle yaptığının tespiti gerekmektedir.[12] Örnek rekabet kurulu kararlarında, bu tür bir metotla diğer firmaları pazar dışına çıkarma amacının bulunduğu ve piyasa hâ-

---

9 Ekdi, a.g.m., s. 4, 5.

10 Dünya'da rekabet hukuku alanında iki akım bulunmaktadır. Bunlarda biri, rekabet hukukuna ilişkin problemlerin adli yargı çerçevesinde çözüldüğü ve hürriyeti kısıtlayıcı cezai yaptırımlara sahip olan ABD sistemi, diğeri ise rekabet hukuku problemlerinin idari makamlarca sonuca bağlandığı, idari para cezalarının söz konusu olduğu ancak hürriyeti bağlayıcı cezaların yer almadığı AB rekabet hukuku sistemidir. Ülkemizde 4054 sayılı "rekabetin korunması hakkında kanun" ile AB sistemini benimsemiştir. Bkz. Ekdi, a.g.m., s. 20, 21; Ateş, Mustafa, "AB'ye Uyum Bağlamında Türk Rekabet Hukuku ve Politikasına Genel Bir Bakış", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, sayı: 1, Ankara, 2009, s. 55-87.

11 Bkz.RekabetYasası,http://rekabet.gov.ct.tr/Portals/1112/Mevzuat/maliyet%20alt%C4%B1%20sat%C4%B1%C5%9F%20tebli%C4%9Fi.pdf (erişim: 02.02.2015)

12 Altunsaray, Yasin-Ünal, Orhan, "Elektronik Haberleşme Sektöründe Rekabeti Bozucu Fiyat Uygulamaları, Yıkıcı Fiyatlandırma ve Düzenleyici Yaklaşımlar", *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, sayı: 2, 2013, s. 198.

kimiyetinin sağlanacağı belirlendiğinde, yıkıcı fiyat uygulamasında bulunan firma ya da firmalar aleyhine hükümler verildiği görülmektedir.[13]

Öte yandan, RKHK'nun 57. Maddesindeki "*her kim bu kanuna aykırı olan eylem, sözleşme veya anlaşma ile rekabeti engeller, bozar ya da kısıtlarsa yahut belirli bir mal veya hizmet piyasasındaki hâkim durumunu kötüye kullanırsa, bundan zarar görenlerin her türlü zararını tazmine mecburdur*" ifadeleriyle, hukuka aykırılık tespit edildiğinde, tekel oluşturmaya çalışan firmanın diğer firmaların zararını tazmin etmekle yükümlü olduğu açıklanmıştır.[14]

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşıldığı üzere, yıkıcı fiyat uygulaması maliyet fiyatı altında (zararına) satış yoluyla tekel (monopol) elde etme amaçlı bir yöntemdir. Bu özelliği ile piyasa nizamını bozan haksız rekabet hallerinden biridir. Bu yüzden yıkıcı fiyat uygulamasının İslam hukukundaki yerini tespite geçmeden önce, İslam hukukunda piyasa düzenini bozan ve haksız rekabete sebep olan ticari faaliyetlere karşı alınan tedbirler hakkında özet bilgi vermenin, İslam hukukunun bu uygulamaya karşı tavrının belirlenmesinde faydalı olacağı kanaatindeyiz.

II. İslam Hukukunda Piyasa Düzenini Sağlamaya ve Haksız Rekabeti Önlemeye Yönelik Tedbirler

a) İhtikâr Yasağı

İhtikâr (karaborsacılık), ticaret malını piyasaya arz etmeyerek depolarda stok yapıp daha sonra değerinin üstünde satmak amacıyla yapılan işlemin adıdır.[15] Bir malın piyasaya arzı düşük olduğunda ya da hiç olmadığında, talep

13 Bkz. Rekabet Kurulu Kararı No: 93/750-159; 1998 (RG Yayın Tarihi: 09.12.2000; No: 24255); Ekdi, a.g.m., s. 26, 27; Aslan, Yılmaz, *Rekabet Hukuku*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007, s. 466.

14 Sayhan, İsmet, "Rekabet Hukukunda Tazminat Sorumluluğu Bakımından Hukuka Aykırılık Unsuru ve Sorumluluğun Sınırı", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, sayı: 3, Ankara, 2005, s. 29, 30; Topçuoğlu, a.g.m., s. 28, 29.

15 Mevsılî, Ebu'l-Fadl Mecduddîn Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr, li Ta'lili'l-Muhtâr*, thk. Abdullatif Muhammed Abdurrahman, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005, IV, 171; İbn Kayyim, Şemsûddîn Ebi Abdillâh Muhâmmed el-Cevziyye, (ö.751/1350), *et-Turûku'l-Hukmiyye fi's-Siyaseti'ş-Şer'iyye,* Daru'l-Cîl, Beyrût, 1418/1998, s. 311; İbn Abidin, Muhammed Emin (ö.1252/1836), *Reddu'l-Muhtar*, Beyrut, 2000/1421, VI, 398; Döndüren, Hamdi, "İhtikâr" Maddesi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991, III, 109; Apaydın, Yunus, "İhtikâr" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat

fazlalığı halinde fiyatı aşırı derecede yükseleceğinden, ihtikâr yapanlar malın fiyatının yükselmesini beklerler. Fiyatı yükselince de malı satmaya başlarlar. İhtikâr sahipleri malın tekelini elinde bulundurduklarında ve ihtikâr özellikle zorunlu tüketim maddelerinde söz konusu olduğunda ihtiyaç sahipleri büyük zarar görürler.[16]

İhtikâr yapmak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisleriyle yasaklanmıştır. Konu ile ilgili olarak Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: "*Her kim yiyecek maddelerini kırk gece saklarsa Allah ondan, o da Allah'tan uzak kalır."*[17]*; "Karaborsacı ne kötü bir insandır ki, Allah fiyatları ucuzlatırsa üzülür, pahalılaştırırsa sevinir*"[18]; "*Malı piyasaya sürüp satan kazanır, saklayıp stok eden ise lanetlenir.*"[19]; "*Kim fiyatların yükselmesini ümit ederek Müslümanlara ihtikâr yaparsa hata etmiştir.*"[20]

Hz. Peygamber (s.a.v.), ihtikâr yapılmasına karşı çeşitli tedbirler almak suretiyle bu fiilin topluma yönelik zararını önlemeye çalışmıştır. Hz. Ömer (r.a.), Hz. Osman (r.a.) ve Hz. Ali (r.a.)'nin de ihtikâra izin vermedikleri ve bu hususta ya bizzat veya hisbe teşkilatı vasıtasıyla sıkı önlemler aldıkları bilinmektedir.[21] Bazı Hanefiler,[22] Malikiler, Hanbeliler, Zahiriler ve Şafiiler'in çoğunluğuna göre ihtikâr haramdır. Ayrıca bu âlimler tarafından, kıtlık oluşturmak için yapılan ihtikârın dini sorumluluğunun fiyat artışı beklentisiyle yapılana göre daha büyük olduğu ifade edilmektedir.[23] İhtikârın haram olduğunu söyleyenler, ih-

---

Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1997, II, 369; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s. 237; Kallek, Cengiz, "İhtikâr" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2000, XXI, 560.

16 İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 311.

17 Ahmed b. Hanbel (ö. h. 241), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. A. Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, 1368/1949, Mısır, II, 33.

18 İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhâmmed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *Câmiû'l-Usûl fî Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnavut, Mektebetû Dâri'l-Beyân, b.y.y., 1969/1389, I, 595.

19 İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Yezid el-Kazvînî, (ö. 275/888), *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, ts., Ticaret, 6, 12.

20 Muslim, İbnû'l-Haccâc Ebû'l-Huseyin el-Kuşerî el-Nîsâbûrî (ö.h.261), *Sahîh-i Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006, Musakât, 129, 130; Ebû Dâvud, Süleyman b. Es'as es-Sicistânî (ö. 275/888), *Sunenu Ebî Dâvud*, Riyad, ts., Buyû', 47.

21 İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts., IX, 65; Kallek, "İhtikâr" Maddesi, XXXI, 563, 564.

22 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

23 İbn Hazm, a.g.e., IX, 64, 65; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali (ö.h. 476), *el-Mühezzeb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts., I, 292; İbn Rüşd, Muhâmmed b. Ahmed b. Muhâmmed (ö. 595/1199), *el-Beyân ve't-Tahsîl*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1988/1408,

tikâr ile başkalarına haksız şekilde zarar vermenin haram oluşundan hareket ederler. Bu fakihlere göre, birçok müfessir tarafından Hac suresindeki "وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَادٍ بِظُلْمٍ نُذِقْهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ" / "*kim orada (böyle) zulüm ile haktan sapmak isterse ona acı azaptan tattırırız*."[24] ayetinde "إِلْحَادٍ" /"ilhad" kelimesiyle bilhassa Mekke'de yapılan ihtikârın kastedildiği ifade edilmiştir.[25] İhtikârı haram sayan fakihler, bu delillerin yanı sıra özellikle muhtekiri kınayan zikri geçen hadisleri öne çıkarırlar.[26]

Hanefilerin çoğunluğu ise, ihtikârı haram kabul edenler gibi, ihtikâr ile başkalarına zulüm ve haksızlık yapıldığını ve kamu zararının söz konusu olduğunu ifade ederler. Ancak yasaklayıcı delillerin sübutunun zanniliği sebebiyle ihtikârı tahrimen mekruh sayarlar.[27]

İslam hukukçularının hemen hepsi, gerektiğinde yetkililerin muhtekiri stoklarını normal piyasa fiyatlarından satmaya icbar edebileceğinde fikir birliği içindedir.[28] Ancak Ebu Hanife ihtikârı yapılan malların cebren sattırılamayacağı görüşündedir. Ona göre, icbar hacre benzer; hâlbuki hür, akıllı ve ergen bir kimse böyle bir gerekçeyle hacr edilemez. Bununla birlikte, Ebu Hanife'nin kamu zararının giderilmesine yönelik hacri caiz gördüğü de nakledilmektedir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed ise, gerektiğinde kişinin tasarruflarının tamamen kısıtlanabileceği yönündeki görüşten hareketle satış icbarına cevaz vermişlerdir.[29]

VII, 360, 361; İbn Kudâme, Ebû Muhâmmed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, h. 1405, IV, 305.

24 22, Hâc, 25.

25 Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmed b. Habîb, (ö. 485/1058), *el-Hâvî fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994/1414, V, 902; İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, (ö. h. 774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tayyibe, Riyâd, 1997, V, 412.

26 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 64, 65; Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 305.

27 Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 171; Zeylâî, Fahruddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî, Kâhire, h. 1313, VI, 28; İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-Râîk*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., VIII, 229; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l- İslami ve Edilletüh*, Dimaşk 1989, III, 586.

28 Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, thk. Muhammed Necîb el-Mutîî, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, ts. XXIII, 48; İbn Abidin, *a.g.e.*, VI, 399; *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye* (Kuveyt Evkaf Bakanlığınca Çıkarılan İslâm Fıkhı Ansiklopedisi), Kuveyt, 1983/1404, II, 292.

29 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istalâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985, VI, 123-126; Kallek, "İhtikâr" Maddesi, XXXI, 563, Mecelle Şarihi Ali Haydar Efendi, karaborsacının elindeki malların bedelleri

b) Telakki'r-Rukbân Yasağı

Telakki'r-rukbân; şehirli tüccarın pazara dışarıdan mal getiren câlib (tedarikçi/toptancı) ya da üreticileri şehre ulaşmadan karşılayarak, onların piyasa fiyatlarını öğrenmelerine fırsat bırakmadan, ellerindeki malları ucuza satın alıp daha sonra yüksek fiyatlarla şehirde satmasıdır.[30] Telakki'r-rukbân ile üreticinin piyasa fiyatlarını öğrenmesi engellenmekte ve malın ucuza alınması ile üretici zarara uğramaktadır. Aynı zamanda malın tamamını üreticiden satın alan tacir, malın tekelini elinde bulundurarak, olması gerektiği fiyattan daha fazlasıyla şehirde satış yapabilmektedir.[31]

Hz. Peygamber (s.a.v.), şehre mal getiren kafilenin şehre varmadan yolda karşılanıp malının satın alınmasını yasaklamıştır[32] Hanefiler tarafından böyle bir girişim mekruh görülürken, yapıldığı takdirde bu akdin hüküm ve sonuçlar doğuracağı belirtilmiştir.[33] İmam Malik de böyle bir akdin yapıldığı takdirde geçerli olacağını söylemiştir.[34] İmam Şâfiî ise, bu işlemin haram olduğunu ve böyle bir işlem gerçekleştiği takdirde, şehre mal getiren mal sahibinin muhayyer olup, dilerse akdi feshedebileceğini ileri sürmüştür.[35] Hanbeliler ise aldanma söz konusu ise satıcının muhayyer olduğunu ifade etmişlerdir.[36]

c) Şehirlinin Köylü Adına Satışının Yasaklanması

Piyasa düzenini sağlamaya yönelik bir başka önlem de şehirlinin köylü adına satışının yasaklanmasıdır. Bu tür bir muamelede üreticiyle tüketici arasına giren aracı (simsar), ürünün piyasaya arzını geciktirerek suni fiyat artışlarına yol açabilmektedir.[37] "*Resulullâh, şehirli köylü adına satım yapmasın. Halkı kendi*

ödenerek halka dağıtılacağını ifade etmiştir. Bkz. Ali Haydar Efendi (ö.1903), *Dureru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul, h. 1319, I, 143.

30 İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn, Muhâmmed b. Abdulvâhîd, es-Sivâsî, (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/ 2003, VI, 477; İbn Abidin, *a.g.e.*, VI, 399.

31 Zeylâî, *a.g.e.*, IV, 68; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 310; Kallek, İhtikar Maddesi, XI, 560.

32 Buhârî, Buyû`,72, İcâre,11,19.

33 Merginânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ebubekr, (ö.h.593), *el-Hidâye*, Dâru'l-Erkâm, Beyrût, ts., III, 54; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129.

34 Mevvâk, Ebû Abdillah Muhammed b. Yusuf (ö. 897/1492), *et-Tâc ve'l-İklîl*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, h. 1398, IV, 378.

35 Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292.

36 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 304; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 334; Buhutî, Mansur b. Yunus, (ö. 1051/ 1641), *Keşşaâfu'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin ed-Dınnâvî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1402, III, 211.

37 Mevsılî, *a.g.e.*, II, 27; Kallek, "İhtikar Maddesi", XXI, 563.

haline bırakın; Allah halkın bir kısmıyla diğer kısmını rızıklandırsın" buyurdu.[38] "*Resûlüllah, hâdırın bâdiye (şehirlinin köylüye gıyapta) satışını; aracı (simsâr) olmasını yasaklamıştır. İsterse bunlar, onun babası veya kardeşi olsunlar*"[39] hadis-i şeriflerinde görüldüğü üzere, Hz. Peygamber (s.a.v.), şehirlinin köylü adına satış yapmasına engel olmak istemiştir.

Hanefîler bu muamele için "şehirlinin elinde tuttuğu malları şehir halkına satmayıp, daha pahalı olarak dışarıdan gelenlere satması" şeklinde farklı bir açıklama daha getirmişlerdir. Her iki şeklin de yasak olmasının sebebi, şehirdekilerin zarara uğramalarıdır. Birinci şekilde; özellikle meyve, sebze ve tahıl gibi ürünler köylerde daha ucuz iken şehirli köylü adına satış yaptığında, bu malların tekelini elinde bulundurarak, piyasaya arzlarını aşırı fiyattan gerçekleştirebilecektir. Böylelikle şehir halkı daha ucuza bir malı daha fazla para ödeyerek temin edebilecektir. İkinci şekilde ise, köylü adına satış yapan şehirli, yine malların tekeli elinde bulunduğundan bu malları şehirlilere değil, şehir dışından gelenlere daha pahalıya satabilecektir.[40] Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîlere göre bu tür satım mekruh görülmekle beraber, hukuki açıdan geçerlidir.[41] Hanbelîlerdeki hâkim görüş ise bu satımın haram ve bâtıl olduğudur.[42]

Şehirlinin köylü adına satışının yanında bir malın teslim alınmadan satışı da yasaklanmıştır.[43] Bu satışın yasaklanmasının sebebi, malı kabz etmeden alan satıcının, hiçbir ilave masraf yüklenmeyerek malını ilk satıcının depolarında bekletebilme imkânına sahip olması yoluyla ihtikâra yönelebilmesidir.[44]

d) Neceşin Yasaklanması

Neceş, piyasada suni olarak fiyat artışına yol açan kötü niyetli uygulamalardan biridir. Neceş; mal sahibi ile o malı satın almak arzusunda olan kişinin

---

38 Müslim, Buyû`, 21.

39 Ebu Davud, Süleyman bin el-Eş'as es-Secistânî (ö.h.275), *Süneni Ebu Dâvud*, thk. Ebu Ubeyde Hasan b el-Selman, Mektebetû'l-Meârif, Riyâd, ts., Buyû', 45; Nesâî, Ebi Abdirrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali, (ö. h. 303), *Sunenu'n-Nesâî*, thk. Abdulkadir el-Bendârî-Seyyid Kusrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1991/1411, Buyû, 17.

40 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 232; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, VI, 108.

41 İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (ö. 463/1071), *el-İstizkâr fî Şerhi Mezâbihi Ulemâi'l-Emsâr*, thk. Muhâmmed Sâlim Ata-Muhâmmed Ali Muavvıd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000/1421, VI, 529; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 345-347; İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 394; Kâsânî, *a.g.e.*, V, 232.

42 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 300; Buhutî, *a.g.e.*, III, 184.

43 Buhârî, Buyû' , 54, 55; Müslim, Buyû' , 30, 35, 36.

44 İbn Hazm, *a.g.e.*, VIII, 523; İbnu'l-Humâm, *a.g.e.*, VI, 511; Döndüren, *Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 137.

henüz akdi gerçekleştirmemekle birlikte satım üzerinde görüştükleri sırada üçüncü şahsın mal sahibine, "Ben bu mala daha fazla veririm" demesi ya da o malı almak isteyen kişiye, "Bu maldan daha iyisini sana daha ucuza satarım" teklifini yapmasıdır. Bu tür bir girişimle gerçek alıcı ya da satıcı olmayan kimseler, sanki kendileri de satışta tarafmış gibi davranarak fiyatın sunî olarak dalgalanmasına sebep olurlar.[45] Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Bir kimse din kardeşinin satımı üzerine satım yapmasın*"[46] buyurarak bu davranışı yasaklamıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre neceş haramdır.[47] Hanefiler ise, neceşi yasaklayan delillerin sübutunun zanniliği sebebiyle, bu uygulamanın tahrimen mekruh olduğunu ifade ederler.[48]

Hadis kapsamına giren satımların dinen câiz olmadığı hemen bütün İslâm âlimlerince kabul edilmekle beraber hadisteki mevcut yasak, satım akdinin yapı ve kuruluşu ile ilgili değil de akid harici bir konuyla ilgili olduğundan, İslâm hukukçularının çoğunluğu, bu yasak ihlâl edilerek yapılan alım-satımın kazâen (hukuken) geçerli olduğu görüşündedir.[49] İmam Mâlik'ten yapılan bir rivayete göre ise, mal mevcut olduğu sürece bu akdin feshedilmesi gerekir.[50]

e) İç Piyasada Arz Artışı Sağlanması

Karaborsacılık ve tekeli önlemek ve piyasanın sağlıklı bir şekilde işlemesi için alınan bir diğer önlem de devlet imkânlarıyla iç piyasada arz artışı (piyasaya mal sürümünün) sağlanmasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in darlık zamanlarında, aralarında Hz. Ebu Bekir'in de bulunduğu bazı tüccarları ithalat için civar bölgelere gönderdiği bilinmektedir. Ayrıca Hz. Ömer'in şiddetli kıtlık sebebiyle aşırı derecede yükselen fiyatları Suriye, Filistin ve Mısır eyaletlerinden Medine'ye mal sevkiyatı yapılmasını sağlayarak düşürdüğü nakledilmektedir.[51]

---

45 İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VI, 527, 528; Mevsılî, *a.g.e.*, II, 27; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, XVI, 153; Kal'acî, Muhâmmed Ravvas-Kuneybî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2006, s. 445; Topal, a.g.m., s. 221.

46 Müslim, Nikâh, 49, Buyû`, 7, 8, 11.

47 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 286; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VI, 528; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 300; Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hüseyin, (ö. 1004/1595), *Nihâyetu'l-Muhtâc ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1984/1404, III, 403; Buhutî, *a.g.e.*, III, 211.

48 Merginânî, *a.g.e.*, III, 53; Mevsılî, *a.g.e.*, II, 27; Zeylâî, *a.g.e.*, XI, 52; *el-Fetevâyi Hindiyye*, (Heyet), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1411/1991, III, 210; Döndüren, "Neçeş" Maddesi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992, V, 68; *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, IX, 221.

49 Mevsılî, *a.g.e.*, II, 27; Nevevî, *a.g.e.*, XII, 105; *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, IX, 221.

50 İbn Abdilberr, *a.g.e.*, VI, 528.

51 Kallek, "İhtikâr" Maddesi, XXI, 563.

f) Narh (Tes'ir) Uygulaması

Narh bir başka ifadeyle tes'ir, fiyat takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamında bir fıkıh terimidir.[52] Hz. Peygamber (s.a.v.) fiyat takdiri veya sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.), hicri 8. yılın başlarında Medine'de yaşanan gıda maddeleri sıkıntısı sebebiyle aşırı artan fiyatları sınırlandırması yönünde kendisine yapılan talebi geri çevirmiştir. Enes b. Mâlik (r.a.)'ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v) bu talebe, "*Şüphe yok ki, fiyat tayin eden, darlık ve bolluk veren, rızıklandıran ancak Allah'tır. Ben sizden hiç kimsenin mal ve canına yapmış olduğum bir haksızlık sebebiyle hakkını benden ister olduğu halde, Rabbime kavuşmak istemem*"[53] şeklinde cevap vermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), arzın talebi karşılamadığı bu ortamda serbest rekabet sonucu teşekkül eden fiyatlara müdahaleyi isabetli bir iktisat politikası olarak görmemiştir.

Narhın hükmü hususunda fukaha farklı görüşler ortaya koymuştur. Normal işleyen piyasa şartlarında narh koymayı Hanefiler tahrîmen mekruh,[54] diğerleri ise haram olarak nitelerler.[55] Temel gerekçe, alışverişlerde karşılıklı rıza esasını getiren "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl (meşru olamayan işlemler-haksız sebepler) ile değil, ancak karşılıklı rızaya dayanan ticaretle yiyin...*" ayeti[56] ve konuyla ilgili hadislerdir.[57] Bu âlimlere göre, satıcı ve alıcının serbest iradesine ters düşen narh, tarafların rızasını zedeleyebilir. Ayrıca İslâm hukuku özel mülkiyeti tanıdığından, satıcının kendi malı üzerindeki tasarruf hürriyetini kabul eder.[58] Fakat narh özel mülkte kısıtlama özelliği taşır. Tabii olan fiyat dalgalanmalarında uygulanacak narh, üretici veya satıcıların zarar ya da iflâs etmesine, gizli karaborsacılığa yönelmesine ya da piyasadan çekilmesine yol açıp zamları tetikleyebilir ve ekonomik dengeyi bozabilir.[59]

---

52 *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, XI, 301; Kallek, Cengiz, "Narh" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2006, XXXII, 387; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 447.

53 İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "Buyû.", 49; Tirmizî, "Büyû.", 73; Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 409 903.

54 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbnu'l-Humâm, *a.g.e.*, IV, 245; Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 172

55 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 409; Şirbinî, el-Hâtib Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, (ö.977/1569), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni'l-Elfâzi'l-Minhâc,* Dâru'l-Marife, Beyrut, 1997/1418, II, 38; Buhûtî, *a.g.e.*, III, 187; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 312.

56 4, Nisâ, 29

57 İbn Mâce, "Ticârât", 27; Ebû Dâvûd, "Buyû", 49; Tirmizî, "Buyû", 73.

58 Mevdûdi, Ebu'l-Ala, *İslam Ekonomisinin Temel Özellikleri*, Çıra Yay. İstanbul, 2014, s. 274.

59 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Kallek, "Narh" Maddesi, XXXII, 388.

Fakihlerin büyük çoğunluğu normal şartlarda narh uygulamasına karşı olmakla birlikte, âmmenin zararının önlenmesi düşüncesiyle üretici veya tedarikçiye (câlib) narh konulmasını caiz görürler.[60]

İslam hukukunda piyasa düzenini korumaya yönelik tedbirler hakkında verdiğimiz özet bilgilerden anlaşıldığına göre; haksız rekabeti ortaya çıkaran karaborsacılık ve tekelcilik faaliyetleri, birçok fakih tarafından ilgili naslardan yola çıkılarak hukuki açıdan akdi fesih sebebi sayılırken, bazı fakihler tarafından ise, İslam hukukundaki özel mülkiyette tasarruf hürriyeti gereğince geçerli sayılmıştır. Ancak her iki grup İslam âlimleri de ekonomik nizamı bozan bu tür iktisadi faaliyetlerin dini ve ahlaki yönünü özellikle ön plana çıkararak, insanların bunlardan uzak durması gerektiği mesajını vermişlerdir. Öte yandan, bu iktisadi faaliyetlerin kamu menfaatine zarar verici nitelik taşıdığında, kamu otoritesi tarafından bir takım düzenleyici tedbirler alınabileceği, İslam hukukunda hâkim görüş olmuştur.

III. İslam Hukukunda Yıkıcı Fiyat Uygulamalarını Önlemeye Yönelik Tedbirler

İslam hukukuna göre, yalan ve hile karıştırmamak kaydıyla ticari faaliyetlerde bulunan herkes, kendi mülkünde dilediği gibi tasarruf edebilir. Bir kimse 200 liralık bir malını, bilerek 100 liraya satabilir veya 100 liralık bir malı bilerek 200 liraya satın alabilir.[61] Böyle bir satışın tarafların bilgisi ve karşılıklı rızaları dâhilinde değil de aldanma ve bilgisizlik sebebiyle gerçekleşmesi durumunda, taraflar için ğabn ve tağrir muhayyerliği söz konusu olur.[62] İslam hukukunda

60 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 902; Şîrâzî, *a.g.e.*, I, 292; Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 172; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 312; Mevvâk, *a.g.e.*, IV, 380; İbn Abidin, *a.g.e.*, VI, 400. Ülkemizde fiyatlara doğrudan müdahale çok fazla tercih edilmemekte, âmmenin menfaati söz konusu olduğunda dolaylı müdahaleler yapılmaktadır. Her hangi bir ihtiyaç maddesinde arzın talebin çok altında kalması sebebiyle yükselen fiyatlara karşı ekonomi yönetimleri, o malların yerine ikame edilebilecek malların piyasaya girişini sağlamakta veya bir takım gümrük indirimleri yaparak aynı malın ithalatını kolaylaştırmaktadırlar. Bu şekilde arz artışı sağlayarak malın piyasada denge fiyatına gelmesini sağlamaktadırlar. Öte yandan, kimi zaman petrol dağıtım şirketlerinin aralarında kartel oluşturmak suretiyle fiyatları kontrol etmeleri halinde, EPDK tarafından petrol ürünlerine tavan fiyat uygulaması yapılarak fiyatlara doğrudan müdahale de edilebilmektedir. İlgili haberler için bkz. http://www.tinkurumsal.com.tr/epdk-akaryakitta-yeniden-tavan-fiyat-karari-aldi.html; http://www.puis.org.tr/haber-detay/epdkdan-tavan-fiyat-uyarisi.htm.

61 Mecelle, md. 356-360; Ali Haydar Efendi, *a.g.e.*, I, 640-641.

62 Hukuki terim olarak gabn; "akitte yer alan bedellerden birinin diğerine ekonomik bakımdan denk olmaması" demektir. Bir başka ifadeyle de bir malın piyasa fiyatından hukuken ve örfen fahiş sayılan bir oranda alınıp satılmasıdır. Buna göre bir mal, değerinin çok üzerinde bir fiyata satın alındığında müşteri, değerinin çok altında satıldığında ise

satıcının ya da alıcının mal ve fiyata ilişkin yanlış bilgi vermesi, akitte rızayı sakatlayan bir durum olarak görüldüğünden, bu durum kural olarak satım akdini bağlayıcı olmaktan çıkarır ve taraflara akdi fesih hakkı tanır.[63]

İslam hukukunda malın belli bir kâr konularak satılması "murâbaha", maliyetine satılması "tevliye", zararına satılması ise "vadîa" satışı olarak ifade edilmektedir. Her üç satış şekli de İslam hukukuna göre mümkündür ve her üçü de güvene dayalı satım türleridir. Bu satışlar, satıcının malın maliyeti hakkındaki beyanına güvenildiği ve müşterinin malın kârla mı, maliyetine mi yoksa zararına mı satıldığı konusunda bilgi sahihi olmasını sağladığı için güvene dayalı satışlar

satıcı gabine maruz kalmış olur. İslam hukukçuları gabin sebebiyle aldatılan tarafa muhayyerlik tanınabilmesi için, gabinin tağrir (hile) soncunda gerçekleşmesi gerektiğini söylemişlerdir. Tağrir, "Akit yapılırken taraflardan birinin söz veya davranışı ile diğer tarafı kasten aldatmasıdır". Gabn, gabn-ı yesir ve gabn-ı fahiş şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Gabn- ı yesir, az aldanma veya aldatma demektir. Bir malı, o malın fiyatı hakkında, bilirkişilerin tahmin sınırları içinde kalan bir fiyatla satma ya da satın alma durumudur. Mesela 10 liraya satılmış bir mal için uzmanlardan bazıları 8, bazıları 9, bazıları da 10 lira fiyat biçerlerse bu az aldatma olup akdi feshetme yetkisi vermemektedir. Gabn-ı fahiş ise, çok aldatma veya aldanma demektir. Her hangi bir malı, bilirkişilerin tespit ettiği tahmini meblağların üst sınırını aşan bir fiyata satma ya da satın alma durumudur. Mesela 100 liraya satın alınan bir mal için değişik bilirkişiler tarafından 50 ile 90 lira arasında değer biçilmişse, alıcı bakımından gabn-ı fahiş söz konusudur. Böyle bir malın mesela 40 liraya alınması halinde, satıcı açısından gabn-ı fahiş söz konusudur. 50 liranın altına düşmeyen veya 90 liranın üstüne çıkmayan bir fiyat ile satılması durumundaki aldanma ise gabn-ı yesirdir. Gabn ile kâr payı kastedilmemektir. Kastedilen piyasa fiyatının üstü veya altındaki miktarlardır. Yani her karlı satış için gabn vardır denilemez. Çok aldanma cumhura göre malı iade etme ve akdi feshetme hakkı gibi bir takım imkânlar verir. Hanefiler, gabn-ı fahişin taşınmaz mallarda %20, hayvanlarda %10, ticaret mallarında %5 ve daha yukarısında cereyan edeceğini söylerler. Maliki ve Hanbeliler ise, gabn-ı fahişin yukarıda sayılanların hepsinde %33 oranı ve üstünde cereyan edeceğini belirtir. Şafiiler ise, gabn-ı fahişin bir malın kendine denk bir malın fiyatından daha fazla bir fiyata satın alınması durumunda söz konusu olacağını ifade ederler. Mesela bir malın benzeri veya aynısı piyasada 100 liraya satılıyorsa, o malı daha yüksek fiyatla satın almak gabn-i fahiştir. Bkz. Merdâvî, Abu'l-Hasan Ali b. Süleyman (ö. 885/1480), *el-İnsâf*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrût, h. 1419, IV, 283; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk*, VI, 125; *Mevsuâtu'l-Fıkhiyye*, III, 296; İbn Abidin, *a.g.e.*, V, 142, 143; Ali Haydar Efendi, *a.g.e.*, I, 640-647; Apaydın, Yunus, "Gabin" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1997, II, 64-66; Beki, Abdulaziz, *İslam'da Güncel Ticari Meseleler*, Kayseri, 2005, s. 207-211.

63 Merdâvî, *a.g.e.*, IV, 283, 284, 286; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râîk,* VI, 125; İbn Abidin, *a.g.e.*, V, 142, 143; Zerkâ', Mustafa Ahmet, *el-Medhalu'l-Fıkhıyyü'l-Âm*, Dımaşk, 1968, I, 379, 380; Apaydın, a.g.m., II, 66.

olarak isimlendirilmiştir. Murâbaha, tevliye ve vadîa türü satım, özellikle piyasayı tanımayan ve satıcının beyanına güvenmek durumunda kalan müşterinin hukukunu ilgilendirdiğinden, İslam hukukunda ayrıntılı biçimde ele alınarak, aldanma ve haksız kazancın önüne geçilmeye çalışılmıştır.[64] Klasik fıkıh literatüründe vadîa satışı yani zararına satış ile ilgili bilgiler verilirken, bu satışın iktisadi etkilerine değinilmemiştir. Bu yöndeki bilgilere daha çok narh (tes'ir) mevzusunda rastlanmaktadır. Zira narh, sadece fiyatlardaki fahiş artışlarda değil, fiyatlardaki aşırı düşüşlerde de[65] devletin müdahalesini ifade eden bir kavramdır.[66]

Kur'an ve Sünnette diğer satıcıları piyasadan çıkararak tekel elde etmeyi amaçlayan iktisadî faaliyetler hakkında doğrudan bir nass bulunmamaktadır. Ancak fukaha dolaylı da olsa, hem Kur'an'dan hem de Sünnetten bazı naslarla ilgi kurarak bu konuda görüş bildirmiştir. Malın piyasa fiyatının altında satımı hakkında fukaha arasında iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Hanefiler,[67] Malikilerden İbn Rüşd,[68] Şafiiler,[69] Hanbeliler[70] ve Zahiriler,[71] ticaret malının piyasa fiyatının altında satılabileceğini ve buna devletin müdahale etmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu fakihler aynı zamanda ticaret malındaki aşırı fiyat artışlarına müdahale edilmemesi gerektiğini savunanlardır. Malikiler ise, ticaret

64 Mergînânî, *a.g.e.*, III, 56, 57; Damâd Efendi, *a.g.e.*, III, 3; Dusûkî, Muhâmmed Arafe (ö.1230/1815), *Haşiyetü't-Dusûki ala Şerhi'l Kebîr*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts., III, 163; Cebeci, İsmail, "Vâdia" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXII, 418.

65 Piyasa fiyatının altında yapılan satışlar hakkında değerlendirme yapan fakihlerin, piyasa fiyatının altındaki satış ifadesiyle, hem piyasa fiyatının altında yapılan kârlı satışı, hem de zararına satışı kastettikleri anlaşılmaktadır. Bkz. Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sâ'd, (ö. 494/1100), *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ, Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999, VI, 349, 350; Bağdadî, Abdurrahman Şihâbuddin, *İrşâdü's-Sâlik*, Mektebetü Afrika, ts, I, 146

66 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 40; İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 306; Nevevî, *a.g.e.*, XIII, 29; Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. h. 1255), *Neylu'l-Evtâr Şerhu Muntegâ'l-Ahbâr*, Mısır, 1957, V, 219; İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (ö. 741/1340) *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts, s. 169; Döndüren, *Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 174

67 Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 172; Damad Efendi, Muhammed b. Süleyman (ö. 1078/1677), *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1419, s. 214.

68 İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 306

69 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 407-409; Kalyûbî, Şihâbuddîn Ahmed el-Mısrî, (ö. 1069/1659), *Hâşiye alâ Minhâci't-Tâlibîn,* Beyrut, 1998/1419, II, 23; Şirbînî, *a.g.e.*, II, 38.

70 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Buhûtî, *a.g.e.*, III, 187.

71 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 40.

malının piyasa fiyatı altında satılamayacağını ve bu durumda devletin müdahale edebileceğini kabul etmişlerdir.[72]

Birinci görüş sahiplerinin öne sürdükleri gerekçeler özet olarak şu şekildedir;

- Hz Peygamber (s.a.v.) narh konulması talebini açıkça reddetmiştir.[73]

- Hz. Peygamber (s.a.v.), alışverişte ve diğer akitlerde müsamaha ve kolaylığı talep etmiştir.[74] Piyasa fiyatı altında satış yapan tüccara yapılacak fiyat tahdidi müsamaha ve kolaylığa aykırıdır.[75]

- Piyasa fiyatının altında satış yapan kimsenin takdir edilmesi gerekir. Zira bu kişi kendi arzusuyla müşteriler için faydalı bir iş yapmıştır.[76]

- Piyasa fiyatının altında satış yapanlara yapılacak müdahale, o kimselerin hak ve hürriyetlerine kısıtlama olup, onları hacr altına almak gibidir. Hâlbuki Nisa sûresi 29. ayetten, karşılıklı rızanın akitte esas olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla taraflar karşılıklı rızalarıyla fiyatları diledikleri gibi belirleyebilirler.[77]

Daha önceden de ifade ettiğimiz üzere, bu İslam âlimlerinin çoğunluğu normal işleyen piyasalarda fiyatlara sınırlandırma getirmenin hükmünü haram,[78] Hanefiler ise tahrimen mekruh olarak tespit etmişlerdir.[79]

İkinci görüş sahiplerinin öne sürdükleri deliller ise özetle şöyledir:

- İbnu'l-Müseyyeb'ten yapılan şu rivayet piyasa fiyatı altında satış yapan tüccara yaptırım uygulanabileceğini ve fiyatlara sınırlama getirilebileceğini göstermektedir;[80] "*Hz. Ömer (r.a.) pazara uğramıştı. Orada Hâtib b. Ebi Beltea ile karşılaştı. Hâtib'in ucuz fiyatla (piyasa fiyatının çok altında) kuru üzüm sattığını görünce: "Ya fiyatı diğerlerinin seviyesine yükseltirsin yahut pazarı-*

72 Bâcî, *a.g.e.*, VI, 351, 352; Zerkânî, Muhammed b. Abdi'l-Bâkî (ö.h. 1122), *Şerhu'z-Zerkâni, ala'l-Muvatta*, Dârul-Ma'rife, Beyrut, III, 299.

73 Mâverdî, *a.g.e*, V, 409; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 312

74 Buharî, Buyû', 16.

75 İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 306.

76 İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 306.

77 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 409; Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 172; Nevevî, *a.g.e.*, XIII, 29; İbn Abidin, *a.g.e.*, VI, 401.

78 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 409; Buhûtî, *a.g.e.*, III, 187; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 312; Şirbînî, *a.g.e.*, II, 38.

79 Kâsânî, *a.g.e.*, V, 129; İbnu'l-Humâm, *a.g.e.*, IV, 245; Mevsılî, *a.g.e.*, IV, 172.

80 Bâcî, *a.g.e.*, VI, 348.

mızdan çeker gidersin. Evinde dilediğin gibi satarsın" diye ihtârda bulundu."[81]

Birinci görüş sahipleri bu olayla ilgili olarak, Hz. Ömer'in Hâtib b. Ebi Beltea'dan piyasa fiyatının altında satış yapması sebebiyle pazardan çıkmasını istedikten sonra geri dönüp kendisine; *"sana söylediklerim ne emirdir, ne de hüküm. Bu belde halkı için arzu ettiğim bir şeydir. Nasıl ve nerede istersen satabilirsin"* dediğini ileri sürerler.[82]

-Tüccarın piyasa fiyatının altında satış yapması diğer tacirlere zarar verebilmektedir.[83] Hâlbuki Hz. Peygamber (s.a.v.); *"لَا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ"/ "zarar ve zararla mukabele yoktur"* demiştir.[84]

- *"Malı piyasaya sürüp satan kazanır, saklayıp stok eden ise lanetlenir."*[85] hadis-i şerifinde muhtekirin (karaborsacının) zemmedilmesi, malları gereğinden fazla bir fiyatla ya da noksan bir fiyatla satanlar için de aynı zemmin geçerli olduğunu göstermektedir.[86]

- Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine yapılan fiyat tahdidi talebini reddetmesi, böyle bir fiilin yapılamayacağı manasına gelmemektedir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v.) pazar esnafına zarar vermemek için bu talebi reddetmiştir. Bu durum, pazar esnafının zararına sebep olduğunda, piyasa fiyatı altında satış yapanlara karşı fiyat düzenlemelerinin yapılabileceğini göstermektedir.[87]

Birinci görüş sahiplerinin piyasa fiyatının altındaki satışa müdahaleye karşı çıkmalarının sebebi, satıcının kendi malı üzerindeki tasarruf hürriyetine müdahalenin özel mülkte kısıtlama sayılacağı ve fiyat artışlarında ya da düşüşlerinde uygulanacak narhın, üretici ve satıcının daha çok zararına olacağı endişesidir.[88] Ancak bu İslam âlimleri arasındaki yaygın kanaat, âmme menfaati söz konusu olduğunda devletin fiyat tahdidine gidebileceği yönündedir. İkinci görüş sahipleri de piyasa fiyatının altındaki satışlar için devletin fiyat tahdidi veya başka tedbirler alabileceğini, yine âmmenin menfaati sebebiyle savunmuşlardır. Ancak birinci görüştekilerin aksine, piyasa fiyatı altında yapılan sa-

81 Malik b. Enes (ö. h. 179), *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2004/1425, IV, 947.

82 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 40; Mâverdî, *a.g.e.*, V, 904; İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Nevevî, *a.g.e.*, XIII, 36.

83 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Bâcî, *a.g.e.*, VI, 351, Zerkânî, *a.g.e.*, III, 299.

84 İbn Mâce, Ahkâm, 17;

85 İbn Mâce, Ticaret, 6, 12.

86 Mâverdî, *a.g.e.*, V, 408.

87 Bağdadî, *a.g.e.*, I, 146.

88 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Kallek, "Narh" Maddesi, XXXII, 388.

tışlardan diğer esnafın zarar görmesi halinde de fiyat tahdidi yapılacağını belirtmişlerdir. Bu İslam alimleri, özellikle piyasa fiyatının altında yapılan satışlar için "diğer esnafı ifsad ederler" veya "ifsad etme amacı taşırsa" gibi ifadeleriyle, tabii olmayan ve pazar esnafına zarar veren sunî fiyat düşüşlerine karşı devlet müdahalesinin gerekliliğini savunmuşlardır.[89] Mesela İmam Malik "*Bir tacir piyasayı ifsad etmek ve esnafı zarara uğratmak için piyasa fiyatından oldukça düşük satış yaparsa, kendisine ya piyasa fiyatından satış yapması ihtarı yapılır ya da bütün esnafın belirlenen bir fiyatla satış yapması istenir*"[90] sözüyle, bu tür bir faaliyete izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Yine Malikiler'den Bâcî, "*Bir kişi veya küçük bir grup tüccar, büyük çoğunluğa muhalefet ederek fiyatları düşürmüşlerse, onlara; çoğunluğun sattığı fiyattan satmaları veya pazarı terk etmeleri emredilir. Ancak bir kişi veya küçük bir grup, fiyatlara zam yaparlarsa, çoğunluğa o zamlı fiyattan satmaları emredilmez*"[91] ifadeleriyle, bir kişi ya da birkaç kişinin birlikte hareket ederek fiyatları düşürmesinin (diğer esnaflara zarar vereceğinden) yaptırımla karşılaşması gerektiğini, pazar esnafına zarar vermeyecek fiyat dalgalanmalarının ise bir mahzurunun olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Öte yandan, birinci görüş sahiplerinden bazıları da sunî yollarla piyasa fiyatının belirlenmesi çabalarının caiz olmadığını belirtmişlerdir. Mesela devletin fiyatlara müdahalesinin tüccarın hacr altına alınmasıyla denk olduğunu ifade eden Ebu Hanife, "*bir menkul veya gayr-i menkulü paylaşma haklarına sahip olanların, sırf fiyatları yükseltmek amacıyla aralarında anlaşarak ortaklık kurmaları caiz değildir*" sözüyle bu duruma işaret etmiştir.[92] Yine piyasa fiyatının altında mal satan tüccara müdahale edilmemesi gerektiğini savunan Hanbelilerden İbn Teymiyye, "*Belli bir mal çeşidi alıp satmakta olan bir grup tüccar piyasa fiyatından daha düşük ve kendi kararlaştırdıkları bir fiyatla satın alarak zulüm ederse ve sattıklarını da piyasa fiyatından daha yüksek bir fiyata satar ve aralarında ortaklık kurup, elde ettiklerini bölüşürlerse, bu işten menedilirler*" cümlesiyle,[93] günümüzde "kartel"[94] olarak ifade

89 İbn Kudâme, *a.g.e.*, IV, 303; Mevvâk, *a.g.e.*, IV, 380; Bâcî, *a.g.e.*, VI, 351; Zerkânî, *a.g.e.*, III, 299.

90 İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 313.

91 Bâcî, *a.g.e.*, VI, 349, 350.

92 Kâsânî, *a.g.e.*, VII, 19; İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 314

93 İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbas Muhâmmed, (ö. h. 728.), *el-Hisbe*, b.y.y., 1967, s. 16- 18; Döndüren, *Alım-Satımda Kâr Hadleri*, s. 182; Benzer görüşler İbn Kayyim tarafından da ifade edilmiştir. Bkz. İbn Kayyim, *a.g.e.*, s. 312, 315.

94 Kartel, bir piyasadaki firmaların rekabeti ortadan kaldırmak için yaptıkları anlaşmalarla oluşturdukları birliktir. Aynı endüstride faaliyette bulunan az sayıda firma, aralarında yaptıkları Kartel anlaşmalarıyla grubun ortak kârını maksimum düzeye çıkaracak şekilde karar verir. Bkz. Dinler, *a.g.e.*, s. 129, 130.

edilen, birden fazla tacirin anlaşarak hem alım da hem de satımda diğer esnaflara zarar verecek şekilde, tabii olmayan yollarla fiyat belirlemesine devletin müdahale etmesi gerektiğini açıklamıştır.

İslam Hukukunda piyasa düzenini sağlamaya yönelik tedbirlerde de görüldüğü üzere, haksız rekabet sayılacak tekel elde etmeye matuf ticari faaliyetler, kimi fakihlere göre hukuken geçerli olsa da dini açıdan haram ya da tahrimen mekruh seviyesinde bir yasak olarak görülmüş ve birçok durumda devlet müdahalesinin olabileceği ifade edilmiştir. Bazı İslam âlimleri ise, bu tür işlemlerde taraflar arasında akdi feshetme yetkisinin bulunduğu, diğer bazıları ise akdin batıl olduğu sonucuna varmıştır. Zira, konuyla ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.)'den rivayet edilen hadislerden de anlaşıldığı üzere, fiyatların ekonomik düzen ve istikrarı bozucu faaliyetlerin etkisinden uzak, arz ve talep dengesi çerçevesinde oluşması amaçlanmaktadır.

Yıkıcı fiyat uygulamasının esas amacı, daha önce de belirttiğimiz üzere, belli bir zaman zarfında yapılacak zararına satış ile diğer firmaları pazardan çıkarmak ve tekel sahibi olmaktır. Bu uygulama ile birçok esnafa zarar verilmekte hatta bazılarının iflasına bile sebep olunmaktadır. İflas eden firmalardaki çalışanların işsiz kalması ve kısmen de olsa ekonomik durgunluğa etkisi ise, bu uygulamanın dolaylı zararlarından yalnızca birkaç tanesidir. Yıkıcı fiyat uygulamalarının sadece piyasadaki diğer firmaların değil, aynı zamanda âmmenin zararına olduğu gayet açıktır. Zira, yıkıcı fiyat uygulamasına girişen bir firmanın zararına satışı ilk etapta müşterilerin lehine gibi gözükür. Bu firma, rakip firmalar pazardan çıkıncaya kadar zararına satış yaptığından, müşteri bu süre zarfında malı oldukça ucuz fiyata alır. Uyguladığı yıkıcı fiyat uygulaması ile diğer firmaları saf dışı eden ve başka firmaların da pazara girişine engel olan ya da pazara girmeye niyetlenen firmalara gözdağı veren bu firma (ya da ortak bir şekilde yıkıcı fiyat uygulamasına giren birkaç firma), fiyatları artık tek başına belirler. Tekel hale gelen firma, geçmişteki zararını kapatmak için aşırı miktarda fiyatları artırır. Yani yıkıcı fiyat uygulamasında tüketiciler kısa vadede ucuz fiyatlardan faydalansa da, uzun vadede rekabetin kısıtlanması sebebiyle malları oldukça pahalı belki de öncekilere göre daha kalitesiz elde eder. Ayrıca yıkıcı fiyat uygulaması İslam'da yasaklanan bir başka ticari faaliyetin de önünü açabilecek niteliktedir. Çünkü piyasa tekelini elinde bulunduran firma, fiyat belirlemenin yanında arzı da kontrol edebilir. Bu firma kimi zaman, elde ettiği aşırı kârla dahi yetinmeyip ihtikâr yaparak, yani malın arzını geciktirerek fiyatların daha da çok yükselmesine sebep olabilir.

Elbette ki bir tacir piyasaya yeni girdiğinde, müşteri kazanmak ya da mevsimsel durum ve benzeri sebeplerle bir süre piyasa altında bir fiyatla ya da zararına mal satabilir. Ancak bu durum uzun bir müddet devam eder ve

piyasadaki diğer tacirler bundan zarar görür, iflas eder veya piyasayı terk etmek zorunda kalırsa artık bu satış birçok insana zarar veren bir satış haline gelir. İslam hukukunun umumi yasaklarından biri olan "*Zarar ve mukabele zarar vermek yoktur*"[95] kaidesi, iktisadi faaliyet içerisinde rekabet hakkını kullanırken insanlara zarar vermenin men edildiğinin bir delilidir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki "*Birbirinize karşı faziletle, iyilikle muamele etmeyi bırakmayın*"[96] ve "*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl (meşru olamayan işlemler-haksız sebepler) ile değil, ancak karşılıklı rızaya dayanan ticaretle yiyin...*"[97] ayetleri, iktisadi faaliyette bulunmanın iyi niyetle ve karşılıklı rıza ile olması gerektiğini göstermektedir.

Yıkıcı fiyat uygulamasına girişen firma kendisi için büyük bir fayda sağlasa da "zarar-ı âmmı def için zarar-ı has ihtiyar olunur"[98] ve "zarar izale olunur"[99] prensipleri gereğince devletin bu tür uygulamalara karşı yaptırım uygulaması gerektiği açıktır. Bu yaptırımın, piyasa fiyatı altında satış yapılamayacağını savunan fakihlerin de ifade ettiği gibi, ehli vukuf (bilirkişiler) tarafından belirlenecek bir fiyat tahdidi şeklinde olması daha uygundur.[100] Öte yandan, günümüz hukukunda olduğu gibi, yıkıcı fiyat uygulaması ile diğer esnafları pazardan çıkarma niyeti ve potansiyeli tespit edildiğinde, bu faaliyette bulunan işletme ya da işletmelerden, yine "zarar izale olunur"[101] kaidesi gereğince mağdur esnafların zararının tazmini talep edilebilir. Ancak pazar esnafına zarar verecek şekilde piyasa fiyatının altında satış yapılamayacağını savunan İslam âlimleri, böyle bir durumda, zarara uğrayan esnaf için tazmin yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı hakkında her hangi bir bilgi vermemiş, sadece devletin müdahalesinden ya da failin pazardan men edilmesinden bahsetmişlerdir.[102] Muhtemelen bu konudaki düzenlemeleri günün şartlarına göre devletin yetki alanına bırakmışlardır. Zira İslam tarihi boyunca değişik zamanlarda, sadece yıkıcı fiyat uygulaması kabilinden faaliyetler için değil, piyasa düzenini bozabilecek her türlü girişimlere karşı farklı tedbirler alındığı görülmektedir. Mesela, Hz. Ali'nin ıslarla ihtikâr yapan bazı esnafların mallarını yaktırdığına dair rivayetler bulunmaktadır.[103] Hz. Osman, bazı tüccarların belli bölgelerde tekelleşmesi ve aşırı

95 İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim (ö. 970/1563), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980/1400, s. 87.

96 2, Bakara, 237.

97 4, Nisa, 29.

98 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, s. 87.

99 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* , s. 87.

100 Bağdadî, *a.g.e.*, I, 146.

101 İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* , s. 87.

102 Bkz. Mâverdî, *a.g.e.*, V, 408; Bâcî, *a.g.e.*, VI, 348; Zerkânî, *a.g.e.*, III, 299.

103 İbn Hazm, *a.g.e.*, IX, 65; Kallek, "İhtikâr" Maddesi, XXXI, 563, 564.

kârlar elde etmesi sebebiyle, Hz. Ömer zamanında konulmuş olan savaşanların ganimetlerini bazı bölgelerde satma yasağını kaldırmış ve piyasada arz artışıyla birlikte fiyatların düşmesini sağlamıştır.[104] Kaynaklarda, Ömer b. Abdu'l-Aziz'in, bir bölge halkının diğer bir bölge halkını engellemek için indirim yapmaları üzerine, fiyatların Allah'ın elinde olduğunu belirterek, kendilerinden bu duruma son vermelerini sert bir şekilde istediği nakledilmektedir.[105] Abbasi Halifesi Muktedir-Billah döneminde baş gösteren ve karaborsacılar tarafından tırmandırılan şiddetli bir darlık sebebiyle ayaklanma çıkınca, karaborsacıların elebaşlarının cezalandırıldığı, fiyatlara narh konup, devlet adamlarına ait dükkânlardaki hububatın piyasaya arzı sağlandığı tarih kaynaklarında anlatılmaktadır.[106] Gerek Selçuklu gerekse Osmanlı Devletindeki hisbe ve ahilik teşkilatının ekonomi ile ilgili görevlerinden en önemlilerinin, piyasalardaki tekelcilik ve karaborsacılık faaliyetlerine zamanın şartlarına göre bir takım yaptırımlarla engel olmak ve tam rekabet piyasasının hâkimiyetini sağlamak olduğu bilinmektedir.[107] Özellikle Osmanlı devletinde eksik rekabet şartları oluştuğunda fiyatlara müdahale edilmesi gerektiği ilkesi, Osmanlı iktisat düşüncesi ve tatbikatında büyük bir yere sahip olmuş, fiyat politikasının esasını teşkil etmiştir.[108]

Sonuç

İslam Hukuku kaynaklarında insanların hür iradeleriyle, bilerek ve isteyerek ticaret yapması, hiç kimsenin hak etmediği bir zarar ve mağduriyete uğramaması için, haksız rekabeti doğuran ve piyasa düzenini bozan girişimlere ayrı ayrı temas edilmiş, iktisadi alanda hak ve adalet hâkim kılınmaya çalışılmıştır. İslam Hukukunda ticari hayatla ilgili getirilen kısıtlamalar, sağlıklı bir piyasa ekonomisinin oluşması, üreticinin ve tüketicinin korunması, emeğe hak ettiği değerin verilmesi, haksız kazanç ve suiistimalin önlenmesi amacıyla alınmış etkili tedbirlerdir. İslam hukukçularının bir kısmının bu şekilde yapılan ticari işlemleri dinen ve ahlaken tasvip etmemekle birlikte kazaen, yani kanun önünde

104 İbnu'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul 1991, III, 114; Söylemez. M. Mahfuz, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi-Küfe Örneği", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt. 2, sayı:3, 2003, s. 70.

105 İbn Rüşd, *a.g.e.*, IX, 313; Nevevî, *a.g.e.*, XIII, 34.

106 İbn Miskeveyh, er-Razî (ö. 421/1030), *Tecâribü'l-Ümem*, Tahran, 1987, I, 73-75; Kallek, "İhtikâr" Maddesi, XXXI, 563.

107 Özel, Mustafa, *İktisat ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994, s. 70-72, 110; Tabakoğlu, Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008, s. 102-104; Armağan, Servet, *İslam Ekonomisi*, Gündönümü Yay., İstanbul, 2005, s. 85-92.

108 Tabakoğlu, Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, s. 103.

geçerli görmeleri, hukuki hayattaki güven, istikrar ve objektifliği sağlamaya yöneliktir. Ancak bu durum, ilgili şahısların dini ve uhrevi sorumluluğunu ortadan kaldırmamaktadır.

Tekel sahibi olmak ve aşırı kâr elde etmek için belli bir zaman zarfında yapılacak zararına satış ile diğer firmaları pazardan çıkarma ya da pazara girecek firmalara engel olma amacı taşıyan yıkıcı fiyat uygulaması, birçok esnafa zarar vermekte hatta bazılarının iflasına neden olmaktadır. Öte yandan bu uygulama, rekabet ortamı kalmayıp, bir veya birkaç firma tarafından fiyatlar belirlendiğinden, tüketicilerin uzun vadede fahiş fiyatlarla malları satın almasına sebep olmaktadır. Bu özellikleri ve ayrıca ekonomiye olan dolaylı bir takım zararları ile sağlıksız bir piyasa ekonomisinin oluşmasının sebeplerinden biridir. Her yönüyle hem ticaret erbabına hem de âmmeye zarar veren bu tarz bir girişimin birçok fakih tarafından, günümüz hukukunda olduğu gibi haksız rekabet doğuran ve piyasa düzenini bozan, zararlı iktisadi faaliyetlerden biri sayıldığı görülmektedir.

İslam ekonomi sisteminde fiyatların arz ve talep dengesi içerisinde tabii yollarla kendiliğinden oluşması arzulanmıştır. Fakihlerin çoğunluğu tarafından piyasa ekonomisine dışardan müdahale tasvip edilmese de, piyasada kasıtlı olarak yapılan sunî fiyat dalgalanmalarına karşı tedbir alınmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Zaten İslam hukukundaki genel kanaat âmme menfaati söz konusu olduğunda, fiyatlara müdahalenin olabileceği ve bir takım yaptırımlar uygulanabileceği yönündedir. Ticari sahada faaliyet gösteren esnafın zarara uğradığı ya da iflas durumuna geldiği hallerde de aynı müdahalenin yapılması ve bir takım yaptırımların uygulanması gerektiği bir çok fakih tarafından açıklanmıştır.

Netice olarak; Kur'an'daki ticari hayatla ilgili genel ilkeler, İslam hukukundaki haksız rekabet ve tekelciliğe karşı ve sağlıklı bir piyasa ekonomisi oluşturmaya yönelik düzenlemeler, yıkıcı fiyat uygulamalarına engel olmak için zamanın şartlarına göre birtakım tedbirler alınmasının İslam hukuk mantığına aykırı olmadığını göstermektedir. Ayrıca fukaha tarafından piyasa dengesini bozan, haksız rekabete sebep olan ve başkalarına zarar veren birçok iktisadi faaliyet için tahrimen mekruh ve haram gibi hükümler tespit edildiği dikkate alındığında, ticari faaliyette bulunan insanlara iktisadî olarak zarar vermesi ve kul hakkını ihlal etmesi sebebiyle, yıkıcı fiyat uygulamasının dini sorumluluğunun oldukça büyük olduğu anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel (ö. h. 241), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. A. Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1368/1949.

Akşit, Cevat, *Modern Ticaret Hukuku ve İslam Ticaret Hukukunda Haksız Rekabet,* Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2011.

Ali Haydar Efendi (ö.1903), *Dureru'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm,* İstanbul, h.1319.

Alkın, Erdoğan-Yıldırım, Kemal- Özer, Mustafa, *İktisada Giriş*, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir, 2005.

Altunsaray, Yasin-Ünal, Orhan, "Elektronik Haberleşme Sektöründe Rekabeti Bozucu Fiyat Uygulamaları, Yıkıcı Fiyatlandırma ve Düzenleyici Yaklaşımlar", *Sosyo-Ekonomi Dergisi*, sayı: 2, 2013.

Apaydın, Yunus, "Gabin" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1997.

———————, "İhtikâr" Maddesi, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul, 1997.

Arkan, Sabih, *Ticari İşletme Hukuku*, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, Ankara, 2007.

Armağan, Servet, *İslam Ekonomisi*, Gündönümü Yay., İstanbul, 2005.

Aslan, Yılmaz, Rekabet Hukuku, Ekin Yayınevi, Bursa, 2007.

———————, *Rekabet Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Ateş, Mustafa, "AB'ye Uyum Bağlamında Türk Rekabet Hukuku ve Politikasına Genel Bir Bakış", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, sayı:1, 2009.

Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleyman b. Halef b. Sâ'd, (ö. 494/1100), *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta*, thk. Muhammed Abdulkadir Ahmed Atâ, Dâr'ul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1420/1999.

Bağdadî, Abdurrahman Şihâbuddin, *İrşâdü's-Sâlik*, Mektebetü Afrika, ts.

Beki, Abdulaziz, *İslam'da Güncel Ticari Meseleler*, Kayseri, 2005.

Bilmen, Ömer Nasûhî, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istalâhâtı Fıkhiyye Kâmûsu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.

Buhutî, Mansur b. Yunus, (ö. 1051/ 1641), *Keşşaâfu'l-Kına' an Metni'l-İkna'*, thk. Muhammed Emin ed-Dınnâvî, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1402.

Cebeci, İsmail, "Vâdia" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2012.

Damad Efendi, Muhammed b. Süleyman (ö. 1078/1677), *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mültekâ'l-Ebhur*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1998/1419.

Dinler, Zeynel, *İktisat*, Ekin Yayınevi, Bursa, 2014.

Döndüren, Hamdi, "İhtikâr" Maddesi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1991.

———————, "Neçeş" Maddesi, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1992.

Dusûkî, Muhâmmed Arafe (ö.1230/1815), *Haşiyetü't-Dusûki ala Şerhi'l Kebîr*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts.

Ebu Davud, Süleyman bin el-Eş'as es-Secistânî (ö.h.275), *Sünen-i Ebu Dâvud*, thk. Ebu Ubeyde Hasan b el-Selman, Mektebetû'l-Meârif, Riyâd, ts

Ekdi, Barış, "Rekabet Hukuku Açısından Yıkıcı Fiyat Uygulaması", *Rekabet Dergisi*, sayı: 10, b.y.y, 2002.

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

el-Fetevâyi Hindiyye, (Heyet), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1411/1991.

Gültekin, Sadettin, "Dış Ticarette Haksız Rekabet: Damping", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, sayı: 1, 2010.

http://rekabet.gov.ct.tr/Portals/1112/Mevzuat/maliyet%20alt%C4%B1%20sat%C4%B1%C5%9F%20tebli%C4%9Fi.pdf (erişim: 02.02.2015)

İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (ö. 463/1071), *el-İstizkâr fî Şerhi Mezâbihi Ulemâi'l-Emsâr*, thk. Muhâmmed Sâlim Ata-Muhâmmed Ali Muavvıd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000/1421.

İbn Abidin, Muhammed Emin (ö.1252/1836), *Reddu'l-Muhtar*, Beyrut, 2000/1421.

İbn Cüzey, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed, (ö. 741/1340) *el-Kavânînu'l-Fıkhıyye*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî (ö. 456/1064), *el-Muhallâ*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, ts.

İbnu'l-Esîr, Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhâmmed el-Cezerî, (ö. 606/1210), *Câmiû'l-Usûl fi Ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnavut, Mektebetû Dâri'l-Beyân, b.y.y., 1969/1389.

İbnu'l-Esîr, İzzuddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târih*, çev. Ahmet Ağırakça, İstanbul ,1991.

İbn Kayyim, Şemsûddîn Ebi Abdillâh Muhâmmed el-Cevziyye, (ö.751/1350), *et-Turûku'l-Hukmiyye fi's-Siyaseti'ş-Şeriyye,* Daru'l-Cîl, Beyrût, 1418/1998.

İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, (ö. h. 774), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme, Dâru Tayyibe, Riyâd, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhâmmed Muvaffâkuddîn Abdullah b. Ahmed el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Muğnî*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, h. 1405.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhâmmed b. Yezid el-Kazvînî, (ö.275/888), *Sunenu İbn Mâce*, Mektebetu'l-Meârif, Riyâd, ts.

İbn Miskeveyh er-Razî (ö. 421/1030), *Tecâribü'l-Ümem,* Tahran, 1987.

İbn Nüceym, Zeynu'l-Abidîn b. İbrahim (ö. 970/1563), *el-Bahru'r-Râîk*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts.

———————, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1980/1400.

İbn Rüşd, Muhâmmed b. Ahmed b. Muhâmmed (ö. 595/1199), *el-Beyân ve't-Tahsîl*, Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1988/1408.

İbn Teymiyye, Takıyyuddîn Ebu'l-Abbas Muhâmmed, (ö. h. 728.), *el-Hisbe*, b.y.y., 1967.

İbnu'l-Humâm, Kemâluddîn, Muhâmmed b. Abdulvâhîd, es-Sivâsî, (ö. 861/1457), *Şerhu Fethi'l-Kadîr,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1424/ 2003.

Kallek, Cengiz, "İhtikâr" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2000.

———————, "Narh" Maddesi, *DİA*, İstanbul, 2006.

Kalyûbî, Şihâbuddîn Ahmed el-Mısrî, (ö. 1069/1659), *Hâşiye alâ Minhâci't-Tâlibîn,* Beyrut, 1998/1419.

Kal'acî, Muhâmmed Ravvas-Kuneybî, Hâmid Sâdık, *Mu'cemu Lugati'l-Fukaha*, Dâru'n-Nefâis, Beyrût, 2006.

Malik b. Enes (ö. h. 179), *Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Dâru'l-Marife, Beyrût, 2004/1425.

Mâverdî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muahmmed b. Habîb, (ö. 485/1058), *el-Hâvî fi'l-Fıkhi'ş-Şafiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1994/1414.

Merdâvî, Abu'l-Hasan Ali b. Süleyman (ö. 885/1480), *el-İnsâf*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrût, h. 1419.

Merginânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ebubekr, (ö.h.593), *el-Hidâye,* Dâru'l-Erkâm, Beyrût, ts.

Mevdûdi, Ebu'l-Ala, *İslam Ekonomisinin Temel Özellikleri*, Çıra Yay. İstanbul, 2014.

Mevsılî, Ebu'l-Fadl Mecduddîn Abdullah b. Mahmud (ö. 683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lili'l-Muhtâr*, thk. Abdullatif Muhammed Abdurrahman, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1426/2005.

Mevsuâtu'l-Fıkhiyye (Kuveyt Evkaf Bakanlığınca Çıkarılan İslâm Fıkhı Ansiklopedisi), Kuveyt, 1983/1404.

Mevvâk, Ebû Abdillah Muhammed b. Yusuf (ö. 897/1492), *et-Tâc ve'l-İklîl*, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, h. 1398.

Muslim, İbnû'l-Haccâc Ebû'l-Huseyin el-Kuşerî el-Nîsâbûrî (ö.h.261), *Sahîh-i Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006.

Nesâî, Ebi Abdirrahman Ahmed bin Şuayb bin Ali, (ö. h. 303), *Sunenu'n-Nesâî*, Beyrut, h. 1417, thk. Abdulkadir el-Bendârî-Seyyid Kusrevî Hasan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991/1411.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *Kitâbu'l-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb li'ş-Şîrâzî*, thk. Muhammed Necîb el-Mutıî, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, ts.

Özel, Mustafa, *İktisat ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994

Remlî, Şihâbuddîn Ahmed b. Hüseyin, (ö. 1004/1595), *Nihâyetu'l-Muhtâc, ilâ Şerhi'l-Minhâc*, Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1984/1404.

Sayhan, İsmet, "Rekabet Hukukunda Tazminat Sorumluluğu Bakımından Hukuka Aykırılık Unsuru ve Sorumluluğun Sınırı", *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, sayı: 3, 2005.

Söylemez, M. Mahfuz, "Hz. Osman Dönemindeki Ekonomik Krizin Garnizon Kentlere Etkisi-Küfe Örneği", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt. 2, sayı:3, 2003.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. h. 1255), *Neylu'l-Evtâr Şerhu Muntegâ'l-Ahbâr*, Mısır, 1957.

Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali (ö.h. 476), *el-Mühezzeb*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, ts.

Şirbinî, el-Hâtib Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, (ö.977/1569), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'âni'l-Elfâzi'l-Minhâc,* Dâru'l-Marife, Beyrut, 1997/1418.

Tabakoğlu, Ahmet, *İslam İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2008,

————————-, "Bir İlim Olarak İslam İktisadı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 16, 2010.

Tokatlıoğlu, İbrahim, "İktisadi Analizde Rekabet Kavramının Gelişimi", *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, cilt.10, sayı: 33, 1999.

Topal, Şevket, İslâm Hukukunda Alım Satım Piyasasına Yönelik Bazı Düzenlemeler, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi,* cilt. 5, sayı:1, Samsun, 2005.

Topçuoğlu, Metin, "Rekabet Hukukunda Üç Kat Tazminat", *Sorumluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu (28-29 Mayıs 2009)*, Ankara 2009.

Ülgen, Hüseyin –Teoman, Ömer – Helvacı, Mehmet – Kendigelen, Abuzer – Kaya, Arslan– Ertan, Füsun, *Ticari İşletme Hukuku*, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2009.

Zerkâ', Mustafa Ahmet, *el-Medhalu'l-Fıkhıyyü'l-Âm*, Dımaşk, 1968.

Zerkânî, Muhammed b. Abdi'l-Bâkî (ö.h. 1122), *Şerhu'z-Zerkâni, ala'l-Muvatta*, Dârul-Ma'rife, Beyrut, ts.

Zeylâî, Fahruddîn Osmân b. Alî (ö. 743/1343), *Tebyînu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Dâru'l-Kütübi'l-İslamî, Kâhire, h. 1313.

Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l- İslami ve Edilletüh*, Dimaşk 1989.